

- монографії и исследования. – Т.9. – Сп.б.: Тип.М.М.Стасюлевича,1884. – Т.1. – 380 С.
39. Костомаров Н.И.Богдан Хмельницкий./ Костомаров Н.И. //Костомаров Н.И. Исторические монографіи и исследования. – Т.10. – Сп.б.: Тип.М.М.Стасюлевича,1884 –Т.2 – 448С.
40. Костомаров Н.И. Киевский Митрополит Петр Могила./ Костомаров Н.И. // Русская история в жизнеописаниях главнейших ее деятелей.– Сп.б.:Вестник знания,1890. – С.51 -78.
41. Костомаров Н.И.Последние годы Речи Посполитой./ Костомаров Н.И. – Сп.б., 1870. – 870С.
42. Костомаров Н.И. Епифаний Славинецкий, Симеон Полоцкий и их преемники./ Костомаров Н.И. // Костомаров Н.И.Исторические произведения.Автобиография. Сост. и ист.-биогр. Очерк В.А.Замлинского; Примеч. И.Л. Бутича – 2-е изд. – К.:Лыбидь,1990. – С.313-349.
43. Костомаров Н.И. Мысли южнорусса о преподавании на малорусском языке / Костомаров Н.И. // Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. Упор., приміт. І.П.Бейко, А.М.Полотай; вступна ст.М.Т. Яценка. – К.: Либідь, 1994 – С.309-313.
44. ІР НБУВ, ф.22, спр. 18, 1 арк.
45. ІР НБУВ, ф.22, спр.117, 1 арк.
46. Драгоманов М.П.Уваги до листа М.І. Костомарова. // Життє і слово / М.П.Драгоманов. – 1895. – Т.3. – С.338-339.
47. Вульпиус Рикарда. Языковая политика в Российской империи и украинский перевод Библии (1860 – 1906)./Рикарда Вильпиус // Ab Imperio: Исследования по новой имперской истории и национализму в постсоветском пространстве. – 2005. – № 2. – С. 191 – 195.
48. Михалевич А. М. Костомаров в Петербургській громаді 1860:х .3 споминів Володимира Менчиця. / А.Михалевич // Україна.Науковий щомісячник українознавства. – 1925. – № 3. – С.66-68.

У статті подано матеріал про особливості зв'язку віросповідання та національності як однієї з етнокультурних характеристик українського, російського та польського народів в науковій спадщині та громадській діяльності одного з найвідоміших істориків та громадських діячів – М.І.Костомарова.

Ключові слова: наукова спадщина, нація, руський, М.І.Костомаров, українське православ'я, московське православ'я, греко-руська віра, денаціоналізація

The article gives the material about peculiarity of tie between religion and nationality of ukrainians, russians and poles as ethnic and cultural characteristics in M.I.Kostomarov – a well-known historian and public figure scientific legacy.

*Завадський О. О.
НПУ ім. М. П. Драгоманова*

ГЕТЬМАН І.С.МАЗЕПА ЯК МЕЦЕНАТ ТА ПОКРОВИТЕЛЬ ЦЕРКВИ

Іван Степанович Мазепа будучи наприкінці XVII-початку XVIII ст. гетьманом Лівобережної і Правобережної України займався меценатською діяльністю в сфері церковного будівництва, соціальній сфері та був оплотом Православної Церкви. Політика, яку проводив гетьман в галузі культури була давньою доброю українською традицією. Реєстр меценатських діянь Мазепи вражаючий.

Постать Івана Мазепи, гетьмана України у 1687-1709 рр. до останнього часу була проскрибованою в російській та підколоніальній українській історіографії.

В багатьох аспектах українські, радянські та зарубіжні історики в своїх дослідженнях не відходять від стереотипів. Аналізуючи матеріал попередніх джерел, варто зазначити, що в деяких питаннях (пов'язаних з біографією та діяльністю гетьмана) і досі не було поставлено крапку. Серед цих питань важливим є ставлення Мазепи до Православної Церкви як культурного аспекту українського народу. Крім того, важливим чинником малодослідженості цієї теми є політична ситуація.

Досить сказати, що до кінця ХХ ст. в російській та радянській історіографії було видано лише кілька десятків документів. Монографія узагальнюючого змісту, написана чернігівським істориком С.Павленком; чернігівський архівіст І.Ситий видав понад 30 документів Мазепи, київський дослідник В.Станіславський – понад 200 листів Мазепи, адресованих переважно представникам уряду Московської держави (1), підготував до друку ще кілька сот листів гетьмана. Особисто нами було видрукувано близько 50 універсалів та листів Мазепи, не рахуючи такої ж кількості регестів (2).

Для кращого усвідомлення церковної політики Мазепи необхідно відзначити важливі моменти формування його світогляду. Гетьман походив з української православної шляхти, причому в родах його батьків і дідів (Мазепи-Колединські, Мокієвські), були дуже сильними православні та патріотичні традиції. Прийняли чернечий постриг також сестра гетьмана (Олександра) та її донька – Маріанна Витуславська, що прийняла чернечий постриг під іменем Марти. Менш відомо, що Анастасія Бобрикевич ("Бобирчанка"), у 1668-1670 рр. ігуменя Свято-П'ятницького (в Чернігові) та Свято-Покровського (в Макошині) монастирів, доводилася тіткою І.Мазепі; що в поменниках (поминальниках) роду Мазеп та Мокієвських згадуються також священники Андрій та Іван, монах Свято-Михайлівського Видубецького монастиря у Києві Теофіл Бобрович, ряд інших ченців та черниць. Посвояченим з Мазепою був рід Горленків, з котрого вийшов св. Йоасаф Білгородський (3). У такому оточенні важко було зрости невіруючою людиною.

Важливим є й те, що Мазепа вчився саме у Києво-Могилянській академії – найголовнішому тоді центрі православної освіти. Його навчання припало на ректорство таких видатних діячів Української Православної Церкви (УПЦ) як Лазар (Баранович), Феодосій (Софонович), Йоаникій (Галатовський). Уже будучи генеральним осавулом, а потім і гетьманом, Мазепа підтримував дружні контакти з багатьма іншими видатними діячами УПЦ, навіть святыми: свв. Дмитрій Ростовський (Туптало), Феодосій (Углицький), Іоанн (Максимович) Тобольський, Антоній (Стаховський), а ряд надань монастирям було ним вчинено внаслідок клопотання згаданих святих. Красномовним свідченням цього є широка допомога гетьмана св. Дмитрію Ростовському у його заходах по відновленню Петропавлівського монастиря під Глуховом, св. Феодосію (Углицькому) – у розбудові Видубицького монастиря та монастирів Чернігівської єпархії, свв. Іоанну (Максимовичу) та Антонію (Стаховським) – у справі створення Чернігівського колегіуму і т.д. (4). Мазепа тісно співпрацював також із київськими митрополитами, архимандритами Києво-Печерської лаври та багатьох інших монастирів України, зокрема з такими як Варлаам (Ясинський), Йоасаф (Кроковський), Стефан (Яворський), Захарія (Корнилович), Іннокентій (Монастирський) та ін. Дана обставина також дає ключ до розуміння світогляду Мазепи як глибоко віруючої православної

людини, яка щиро прагла підтримати Церкву в складний для неї момент, адже УПЦ перестала бути дискримінованою, якщо говорити про політику Речі Посполитої, відносно недавно (в часи Б.Хмельницького) і тільки на частині етнічних українських земель, на території Української держави – Гетьманщини.

Як відомо, Військо Запорізьке активно виступало в ролі покровителя Української Православної Церкви (УПЦ) і ця політика стала особливо виразною після Берестейської унії, про що свідчить роль Війська у відродженні вищої ієрархії УПЦ у 1620-1621 рр. Тільки Православну Церкву керівники Війська Запорізького розглядали як дійсно Христову Церкву, вбачали в УПЦ важливу опору й легітимацію своєї влади, тому надавали їй всіляку підтримку. Оскільки тоді головним багатством і засобом існування храмів та монастирів була земля, то гетьмани й взагалі козацька старшина продовжують у цьому відношенні політику панівної еліти Київської Русі, православних князів та шляхти литовсько-польської доби, надаючи Церкві маєтності – земельні угіддя (нерідко разом із залежними селянами), нерухоме та рухоме майно. Яскравим свідченням цього є універсали та листи гетьмана Богдана Хмельницького, комплекс яких зберігся достатньо повно (5). Саме Хмельницький добивався рівноправного становища УПЦ з Католицькою Церквою в Речі Посполитій, ліквідації унії, повернення УПЦ храмів, монастирів, маєтностей, забраних раніше на користь УГКЦ, добивався права київського православного митрополита та двох єпископів бути у складі сенату Речі Посполитої тощо. Саме Хмельницький передав УПЦ на Гетьманщині майже всі колишні володіння Католицької Церкви, захищав маєтності УПЦ від посягань світської влади, зобов'язував залежних селян нести "звикле послушенство" на користь Київської митрополії та монастирів, надав їм різні права та привілеї. Цю ж стратегічну лінію у церковному питанні продовжують спадкоємці Б.Хмельницького, свідченням чого є зокрема дипломатичні інструкції Війська Запорізького, адресовані королям Речі Посполитої (6).

Аналізуючи документальну спадщину Мазепи, можна дійти висновку, що стратегічна лінія його церковної політики була в принципі тією ж, хоча цьому гетьманові доводилося діяти в умовах уже значно обмеженої державної автономії Гетьманщини. Водночас найтриваліша в історії України гетьманська каденція Мазепи (22 роки!) припала на період стабілізації економічного життя, на відносно мирний час. Це у поєднанні з ефективною внутрішньою та зовнішньою політикою Мазепи, дало блискучі наслідки: швидкий економічний і культурний розвиток України за гетьманату Мазепи став незаперечним фактом. Саме Мазепа чи не найбільше з усіх гетьманів України після Б.Хмельницького прислужився УПЦ, зробив найбільший внесок у справу її матеріальної та моральної підтримки.

Слід підкреслити, що на момент приходу Мазепи до влади ситуація УПЦ зазнала суттєвих негативних змін. Ще за гетьманату Івана Самойловича в порушення церковних канонів статус УПЦ було змінено. Якщо раніше (з 988 р.) УПЦ перебувала під омофором Константинопольського (Вселенського) Патріарха, то у 1685-1686 рр. вона опинилася у залежності від Патріарха Московського. Внаслідок колоніальної політики Москви й Петербургу йшов потужний наступ на автономію УПЦ, яка швидко танула в порушення попередніх договорів та домовленостей. Отже стрижневою лінією церковної політики Мазепи, яка звучала в унісон з його загальнодержавною політикою, було прагнення

зберегти наскільки це було можливим автономію УПЦ і навіть розширити її. На нашу погляд, Мазепа прагнув і до повернення УПЦ під омофор Вселенського Патріарха. Безпосередніх доказів цього поки що не виявлено. (Слід врахувати, що відкрито добиватися цього в умовах підколоніального існування Гетьманщини, Мазепа не міг). Однак поява відповідного пункту (ще й як головного!) в конституції Пилипа Орлика не була випадковою ("жебы едина віра Православная...под послушенством Святейшого Апостольського Фрону Константинопольського вічне утверждена была...").

Недруковані листи гетьмана свідчать, що Мазепа активно цікавився церковним життям, особливо кадровою політикою УПЦ, під час виборів не тільки вищих ієрархів УПЦ, але й представників її середньої ланки, прагнув підтримати саме тих кандидатів, які були його однодумцями (7). Так, на прохання св. Іоанна (Максимовича) він призначив 21(10).07.1706 р. ігуменом Свято-Успенського Кам'янецького монастиря о.Йону (Ольховського). Завдяки зусиллям Мазепа УПЦ вдалося добитися почесного титулу екзарха для київського митрополита Варлаама (Ясинського). Характерно, що Мазепа прохолодно ставився до митрополита Гедеона, що на наш погляд пояснюється не стільки суб'єктивними причинами (важкий характер Гедеона, його пов'язаність із конкурентом Мазепа – гетьманом Самойловичем), скільки московським сервілізмом даного митрополита, який призвів до тяжких наслідків для УПЦ.

У світлі нововиявлених документів очевиднішим стає прагнення Мазепа відродити Гетьманщину на Правобережжі (у даному контексті цілком зрозумілими стають його дії по відродженню старих козацьких полків на Правобережжі, як от Уманського та Корсунського), поширити впливи УПЦ на ці землі, котрі знову опинилися під владою Речі Посполитої. У даному контексті слід розглядати оборонні універсали, надані ним київським монастирям на правобережні маєстності ще у 1690 р., як от Пустинно-Микільському монастиреві на містечка Конончу та Савин на Канівщині (8). Далі було здійснено нові кроки. Скориставшись ослабленням Речі Посполитої і заручившись підтримкою царського уряду, 30.09.1700 р. Мазепа видав універсал про відновлення Переяславського єпископства, яким став керувати його приятель Захарія (Корнилович). Своім черговим універсалом (від 27.08.1701) гетьман підтвердив привілеї Переяславської кафедри й підпорядкував їй два правобережних монастиря (Трахтемирівський та Канівський). На фундацію новозбудованого єпископського собору в Переяславі з монастирем тощо гетьман надав величезну суму (понад 300 тис. золотих). Цікаво, що йому ж він у 1701 р. передав із своєї бібліотеки унікальну пам'ятку – знамените Пересопницьке євангеліє XVI ст., на якому й нині присягають Президенти України.

Таким чином, була намічена важлива лінія у церковній та державній політиці, скерована на зміцнення УПЦ як державної церкви Гетьманщини. Не випадково у подальшому саме ця єпархія (Переяславсько-Баришпольська) буде контролювати всі православні парафії на Правобережній Україні. В ідеалі Мазепа тяжів до відродження Київської митрополії в кордонах 1448 р. (після розколу старої Київської митрополії на власне Київську і Московську), на що вказує його увага до західноукраїнських та білоруських православних церков і монастирів, включно з віленськими, матеріальна їм допомога.

Слід врахувати, що в певному розумінні міжнародне становище України доби Мазепи мало чим відрізнялося від попередньої (з XV ст.). З моменту падіння Кафи у 1475 р. Україна опинилася на передньому краю оборони християнської Європи від агресії Османської Порти, від агресії якої тяжко потерпала. Виходячи з цих реалій, Мазепа, як колись Сагайдачний, був ревним прихильником створення антиосманської християнської ліги, котра б мала забезпечити південні кордони України, повернути їй втрачений вихід до Чорного моря. Тому він неодноразово звертався у цій справі до Москви, брав активну участь із своїм військом у переможних Азово-Дніпровських походах, вживав заходів, щоб залучити до боротьби донських козаків, балканські народи. Природними союзниками Мазепи у цій справі були православні патріархи, які мріяли про нову Візантійську імперію. Тому вони підтримували Мазепу так, як Богдана Хмельницького, котрому дали свого часу благословення на війну проти Речі Посполитої. У цей контекст добре вписуються заходи Мазепи щодо зміцнення зв'язків УПЦ з матір'ю-Церквою (Константинопольським патріархатом), із Святою землею, з Афоном, Молдавією, балканськими країнами. Можна вказати зокрема на перебування в Батурині у 1701 р. єрусалимського патріарха Хрисанфа, котрий дістав від Мазепи щедрі дари, в т.ч. срібний вівтар для Гроба Господня з іменем гетьмана, який і понині там зберігається. У Алеппо 1708 р. коштом Мазепи було видано євангеліє арабською мовою, причому антиохійський патріарх Афанасій написав до цього видання глорифікаційну передмову на честь Мазепи. Можна вказати й на цінні подарунки гетьмана храмам та монастирям Близького Сходу (плащаниці, євангелія, чаші і т.д.). До того ж Мазепа вислав своїх дипломатів до Молдавії, щедро підтримував паломницькі місії українського духовенства на Святу землю та Афон, місії балканського та близькосхідного духовенства в Україну. Так, у Батурині при боці Мазепи тривалий час проживав емігрант з Балкан, призренський митрополит Никодим. (Никодим прибув на Україну ще на початку гетьманату Самойловича і був живий ще при гетьмані Скоропадському) (9).

Гетьманські інтенції певною мірою відбилися і у нововиявлених його документах, як от: проїжджі універсали, данір. послу Мазепи до Молдавії Згурустиневичу (29.02.1699) та Ісайї – архімандриту афонського монастиря св. Павла (19.08.1688). Ісайя, що був, до речі, українцем за походженням, їхав з Афону через Україну до Москви.

Посилення позицій УПЦ з точки зору Мазепи було неможливим без припинення дискримінації православних у Речі Посполитій, без ліквідації унії, у чому він був послідовником традиційної політики гетьманів-своїх попередників. Вже на самому початку свого гетьманування Мазепа на прохання київського митрополита Гедеона звернувся з листом до князя В.В.Голіцина (від 16.12.1687), скаржачися на "утиск...великие и незносние...кривды и гонения", що їх чинили в Речі Посполитій православним, просячи, щоб царське посольство на сейм добилося позитивних зрушень у цій справі (10). І в подальшому Мазепа був дуже чутливим до скарг на утиски православних, писав до Петра I, щоб той натиснув з цього приводу на панівну верхівку Речі Посполитій. Коли Львівська єпархія перейшла в унію, то Мазепі поскаржилося волинське православне духовенство на посилення утисків. Гетьман звернувся тоді (28.08.1700) з листом до Петра I, щоб московський патріарх надав підтримку луцькому та острозькому православному єпископу Діонісію (Жабокрицькому). Тоді ж він написав

серію листів, у котрих вимагав ліквідації унії на Правобережній Україні (11). Очевидно він чинив спроби, щоб переламати ситуацію в Луцькій єпархії, коли згаданий Діонісій у 1702 р. прийняв унію. З наказу Петра I Діонісій був засланий до Сибіру, а управу єпархії взяв на себе Кирило (Шумлянський), який повернувся у православ'я і дістав від київського митрополита висвяту на Луцьку єпархію. Не можна не побачити зв'язку з цими подіями справи луцького православного братчика, шляхтича-поета Данила Братковського. Ще у 1700 р. Братковський приїздив до Мазепи, а невдовзі після цього стає одним з натхненників антипольського повстання на Правобережжі 1702-1704 рр., закликає до боротьби проти католиків та уніатів. У жовтні 1702 р. Братковського було схоплено, а 26.11.1702 р. страчено з присуду влади Речі Посполитої (12). Тривала присутність військ Мазепи на Правобережній та Західній Україні сприяла посиленню там позицій УПЦ. Слід відзначити, що царська Росія, хоч і відверто вороже ставилася до УГКЦ, однак з тактичних міркувань не поспішала з підтримкою ініціатив Мазепи, бо Річ Посполита була союзницею Московської держави проти Швеції і явно порушувати існуючий стан речей у міжконфесійних відносинах у регіоні було з точки зору Москви у даний момент недоцільним. У цьому контексті зрозумілішими стають і рішення Замойського синоду УГКЦ (1720 р.), скликаного наприкінці Північної війни, коли українські війська вже повернулися на Гетьманщину. Тоді в Речі Посполитій було вжито заходів по ґрунтовному розмежуванню УПЦ та УГКЦ, зокрема в греко-католицьких парафіях мали вилучити із вжитку православні книги, було зроблено важливі кроки на шляху латинізації церковного обряду тощо.

Часом масштаби мазепиних надань можна порівняти з наданнями його попередників та наступників. Так, зберігся практично весь комплекс гетьманських універсалів, даних Свято-Михайлівському Золотоверхому монастиреві у XVII–XVIII ст. (13). Отже, коли Б.Хмельницький дав йому 5 універсалів, а подальші гетьмани й того менше, то Мазепа – до двох десятків. Більше дав тільки І.Скоропадський (21 універсал), але ряд маєтностей було надано останнім з числа конфіскованих у Мазепи та його племінниці, схимниці Марти (Витославської) (14). До раніше наданих маєтностей Глухівському Петропавлівському монастиреві гетьманами Виговським, Брюховецьким, Дорошенком, Многогрішним та Самойловичем Мазепа двома своїми універсалами-привілеями додав три села, рибні озера та два власних млини (15). Видавав "оборонні універсали", котрими церковні володіння оберігалися від зазіхань з боку світської влади, від постоїв військ тощо. Гетьман надавав землі, села із залежними селянами, млини, перевози, наказував виконувати на користь монастирів певні повинності (гачення гребель), надавав привілеї (роблення горілки, продаж алкогольних напоїв та тютюну) і т.д., забороняв селянам переходити у козацькі підсусідки й таким чином у козацький стан. Чимало універсалів та листів, які стосувалися оборони монастирів від втручання світської влади, прагнення декого з козацької старшини обернути ченців або черниць у своїх підданих. Так, піл час перебування Мазепи у Чернігові наприкінці 1695 до нього прийшли черниці жіночого Свято-П'ятницького монастиря із скаргою на чернігівського полковника Я. Лизогуба, котрий обертав на полкові потреби працю підданих монастиря. У своєму листі до Лизогуба від 8.01.1696 (29.12.1695) Мазепа суворо заборонив "зачипати панщиною" згаданих монахинь (16). Нерідко гетьман розв'язував конфлікти

між монастирями, як от між Богоявленським Братським та Межигірським . У світлі нововиявлених документів можна простежити й деякі нові тенденції в гетьманській допомозі УПЦ. Так, своїм універсалом від 22.02.1705 р. за ст. стилем Мазепа прилучив до храму св. Іоанна Предтечі у Стародубі музичний цех, що мало підтримати церкву. У своєму прагненні допомогти УПЦ він часом переходив певну межу, здійснюючи й такі форми підтримки, котрі не вповні узгоджуються з літерою і духом Святого Письма (вони й нині живуть у практиці РПЦ!). Маємо на увазі привілеї монастирям на володіння шинками, на горілчану й тютюнову оренду, на монопольний продаж горілки на монастирських перевозах та під час ярмарків. Такі права були зокрема надані Спаському монастиреві в Новгород-Сіверському, Густинському під Прилуками, Єлецькому монастиреві у Чернігові ті ін.

Врешті не можна не згадати про численні дрібніші дари гетьмана УПЦ, тобто дзвони, хрести, богослужбові книги, чаші, ікони, облачення, нерідко з коштовними оправами та окладами...

Мазепа надав надзвичайно велику фінансову допомогу православним храмам та монастирям у їх побудуванні та реставрації, чимало з них і нині є цінними пам'ятками архітектури (дзвіниця у Софійському соборі, Свято-Іллінська, Свято-Микільські церкви ("Набережна" та "Притиска" на київському Подолі). Було збудовано Свято-Троїцьку надбрамну церкву та церкву Всіх Святих над Економною брамою Києво-Печерської лаври, реставровано Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври. Гетьман реставрував чи перебудував, оздобив храми практично в усіх київських і чернігівських монастирях, також в головних центрах лівобічної Гетьманщини (Глухів, Переяслав та ін.). Особливе місце належало гетьманській столиці – Батурину. Як було встановлено Л.Кіяшко, в часи гетьманату Мазепи тут було зведено низку храмів, в т.ч. п'ять – власним коштом гетьмана (17). Характерно, що взамін дерев'яних храмів були збудовані кам'яні. За деякими підрахунками, протягом свого гетьманату Мазепа власним коштом відродив і реставрував понад 20 церков і монастирів, як от Свято-Вознесенський у Переяславі та Петропавлівський під Мошнами. Нововиявлені документи стосуються інколи започаткованих при активній підтримці Мазепи деяких монастирів як от: Свято-Успенський Кам'янський та Свято-Микільський монастирі у Стародубському полку, Свято-Вознесенський монастир у Переяславі, або ж відроджених ним, як от Любецький, відомий ще з часів св. Антонія Печерського. Вони засвідчують, що власним коштом гетьмана було збудовано Різдво-Богородицький храм біля м.Березної, Свято-Вознесенський храм у Переяславі. Власним коштом гетьман профінансував багатоярусний іконостас Свято-Успенського собору Києво-Печерської лаври, укріпив стіни навколо лаври. Вражаючі суми пожертв Мазепи на Церкву навела старшина у складеному 1709 р. (уже в еміграції) реєстрі його фондаций та донацій. Якщо за цим реєстром підсумувати видатки гетьмана, то вийде астрономічна сума понад 1 млн. золотих дукатів, причому цей перелік далеко не повний, бо сюди не ввійшли пожертви багатьом церквам та монастирям, церковним інституціям та духовенству, бо ряд витрат уже не можна було встановити, як от на збудування Бахмацького, Думницького, Кам'янського та Любецького монастирів із церквами (18). Щедрі пожертви на користь УПЦ гетьман призначив також і в своєму заповіті. Все це між іншим підтверджує

висновок О.Мезька-Оглоблина про те, що Мазепа на відміну від тогочасних володарів у Західній Європі, котрі віддавали перевагу палацам, "будував переважно церкви або публічні будови (приміром, будинок Київської академії)"(19).

При всьому цьому Мазепа проводив надзвичайно зважену фінансову та соціальну політику. Свою допомогу УПЦ він чітко співвідносив із можливостями державного та особистого скарбу, а у своїй соціальній політиці не допускав перекосів на користь духовенству, які б мали зашкодити інтересам міщанського й особливо козацького станів. Особливу обережність Мазепа виявляв на початку своєї каденції. Показовим у цьому плані є його лист, писаний не раніше серпня 1687 р., тобто невдовзі після обрання Мазепи гетьманом, відомому церковному та культурному діячеві України, архімандриту Спаського монастиря в Новгород-Сіверську о.Михайлу (Лежайському). Мазепа рішуче відкинув скарги архімандрита й по пунктах перелічив, яка саме допомога була надана цій архімандрії (надання маєтностей, заходи по поверненню їй "новотних" козаків або таких, що повтікали з війська, тощо). Тут же гетьман застеріг, що він ніколи не піде на випис із реєстру задля повернення в монастирське "послушенство" заслужених козаків, бо це накличе на нього "от Войска нелюбов и незычливість" й може призвести до конфлікту. А такий конфлікт, та ще в розпал підготовки до нового царського походу на Крим, коли "зачатая з бесурманами война тепер в кипячом обороті обрѣтається", міг би призвести до того, що "в великих ділах монарших до цілости всего христіянства потребных... уховай боже, учинила б ся завада"(20).

Чимало коштів гетьман виділяв УПЦ на гуманітарну допомогу, на розвиток церковної освіти як от: два села, наданих на шпиталь Києво-Печерської лаври, щорічна пожертва київським бурсакам 1000 золотих, допомога у будівництві нового приміщення для друкарні у Києво-Печерській лаврі та при Чернігівській кафедрі, купівлі устаткування для них (ще за життя Мазепи було видано ряд цінних книг, в т.ч. Цвітна Тріодь (1702), Києво-Печерський патерик (1702), на престольне Євангеліє (1707), Службеник (1708 і т.д.). Щедрою рукою гетьман надавав допомогу Києво-Могилянській Академії (понад 200 тис. золотих) та створеному за його активної підтримки Чернігівському колегіуму. Враховуючи, що в ті часи Церква і культура були і Україні нерозривно пов'язаними, підтримка гетьманом УПЦ надзвичайно позитивно вплинула на розвиток української культури, насамперед літератури та мистецтва, але це тема окремого дослідження, яке до речі вже починає розроблятися (21).

Все вищесказане значно розширює уявлення про роль гетьмана Івана Мазепи як покровителя Православної Церкви й мецената, є зайвим доказом брехливості міфу про срібролюбство гетьмана. Нововиявлені джерела вповні підтверджують правоту відомого церковного та культурного діяча України, сучасника Мазепи, ієромонаха Антонія (Стаховського), котрий став пізніше митрополитом Сибірським і Тобольським. Він так визначив роль гетьмана у цій справі: "Не бысть прежде его, подобен ему, и по нем не будет".

Використана література:

1. Павленко С.О. Міф про Мазепу. Чернігів, 1998;
2. Мицик Ю.А. Листи Івана Мазепи та Пилипа Орлика // Бористен. – 1993. – № 4. – С. 5-6.

3. Див. Кривошея В. В. Національна еліта Гетьманщини. К., 1998. – Ч. 1. – С. 183-187; Кривошея В. Іван Мазепа: біографічні дрібниці. // СЛ. – 1998. – № 2. – С. 93-95.
4. Дорошенко Д. Тихий закуток. Гетьманський монастир // СЛ. – 1998. – № 1. – С.155;
5. Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657. К., 1998.
6. Мицик Ю.А. Проблема унії в дипломатичних інструкціях гетьманів України до уряду Речі Посполитої (середина-друга половина XVII ст.) // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. – Warszawa, 1997. – Т.4-5. – С. 92–104.)
7. Див. наприклад лист Мазепи до Петра I від 19.02.1708р. (З епістолярної... № 76). Висловлюємо щиро вдячність В.Станіславському за надану ним можливість ознайомитися із підготовленим ним до друку томом епістолярної спадщини гетьмана, де міститься чимало подібних матеріалів.
8. Держархів у Кракові. – Ф. "Зібрання Русецьких". – № 69. – Арк. 11-14; Див. Мицик Ю.А. З документації гетьмана І. Мазепи // СЛ. – 1998. – №1. – С.94.
9. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК). – Ф. 1407. – Оп. 1. – №№ 86, 89; Бібліотека Польської академії наук у Кракові. – Відділ рукописів. – №270. – Арк. 60.
10. З епістолярної спадщини... № 3.
11. ЦДІАК. – Ф. 1407. – Оп. 1. – № 87.
12. Павленко С. Міф... С. 160.
13. Див.: Мицик Ю. З документів І.Самойловича та І. Мазепи // СЛ. – 2001. – № 6. –С.33-35.
14. Національна бібліотека України ім. Вернадського. – Інститут рукописів. – № 535 П./1763 С.
15. Мицик Ю.А. Гетьман І.Скоропадський – покровитель Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві // СЛ. – 2000. – № 4. – С.50-64; № 5. – С. 65-81
16. Універсали Івана Мазепи... С. 26.
17. БПАН. – ВР. – № 270. – Арк. 51-52. Див.: Мицик Ю.А. З документації гетьмана І.Мазепи // СЛ. – 1998. – №1. – С. 96.
18. Кіяшко Л. Батуризькі церкви доби Івана Мазепи. // СЛ. – 2002. – № 1. – С. 23-24. Всі батуринські храми були знищені російськими військами під час взяття Батурина у 1708р.
19. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба... С. 170-171.
20. БПАН. – ВР. – № 270. – Арк. 53-54 зв. Див.: Мицик Ю.А. З документації гетьмана І.Мазепи. // СЛ. – 1998. – №1. – С. 92-93.
21. Пуцко В. Гетьман Іван Мазепа – меценат українського церковного мистецтва // Церковний календар на 1992р. Б. м., 1992. – С. 152-170;

Завадский Александр Александрович, гетьман И.С. Мазепа как меценат и покровитель церкви, Иван Степанович Мазепа будучи в конце XVII- начала XVIII ст. гетьманом Левобережной и Правобережной Украины занимался меценатской деятельностью в сфере церковного строительства, социальной сфере и был оплотом Православной церкви. Политика, которую проводил гетьман в сфере культуры, была давней доброй украинской традицией. Реестр меценатских пожертвований Мазепы впечатляющий.

Zavadsky Alexander Alexandrovich, Hetman I.S. Mazepa as a patron and a protector of the church, Ivan Stepanovich Mazepa being in the end of the XVII- beginning of the XVIII centuries hetman of the Right and Left-bank Ukraine was engaged in patronage activities in the area of church building, social services and was a stronghold of the Orthodox Church. Policy pursued by Hetman in culture, was a good old Ukrainian tradition. Roster of Mazepa's patronage donations is impressive.